

השיעור השבועי

גיליון מספר 507

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

הרב המקדים: הרד"ג אהרן בוטבול שליט"א
ראש בית ההוראה יביע אומר

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"ל היזמים ומשודר דרך הלוויין והרדיו ובקווי רבים מיוחדים של מדר רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ידועים
20:48	19:57	19:07	חל אביב
20:45	19:55	19:05	חנינה
20:48	19:58	19:08	באר שבע
20:46	19:56	19:06	

עקב | כ"ב אב תשפ"ה

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 053-4774733

הלכות ברכות

אזכרת הרבנית ע"ה. נוסח "הנותן" לשכוי בינה, וכן "הנותן" ריח טוב בפירות. ברכת המפיל. ברכות הברקים והרעמים. דין כיסוי ראש. לנצל את הזמן בשבת ללימוד ולא בשינה. ברכות השחר על מנהגו של עולם. עניית אמן אחר ברכה שיש בה ספק. ברכת "יראו עינינו". קידוש בבית כנסת בליל שבת. סוף זמן קריאת שמע וברכותיה. חשיבות התפלה הישיבתית

ברכת המפיל

ד. גם לגבי ברכת המפיל, הבן איש חי (בשו"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים סי' יד) כתב שלא מברכים אחרי חצות, על פי המקובלים, אבל היום בדורנו, תלמידי חכמים אמיתיים יושבים בלילה ולומדים, בלי טלפונים, מי ישן היום לפני חצות, וכי אנונה תרגולים? וכי יאבד כל החיים ברכת המפיל בגלל דעת המקובלים, הרי לפי הפשט אין הבדל בין ישן לפני חצות לאחר חצות, ולכן הלכה למעשה מברכים המפיל גם לאחר חצות (שו"ת יחזקאל דעת ח"ו סי' לט).

ברכות הברקים והרעמים

ה. גם לגבי ברכות הברקים והרעמים, הבן איש חי (ש"ר פרשת עקב סעיף טז) כתב שלא מברכים בשם ומלכות, אבל למה לאבד את הברכות היקרות הללו, "עושה מעשה בראשית", "שכחו וגברותו מלא עולם", צריך לרוץ אחר המצוות (ראה יב"א ח"ד או"ח סי' ד אות כח, ח"ו או"ח סי' מח אות י"ח, ח"ט או"ח סי' צב אות ה, וסי' קח אות קיב, ח"י או"ח סי' נה על ח"ב אות ב, יחז"ל ח"ב סי' כז, הל"ע ח"ב עמ' קפו, חזו"ע ברכות עמ' תסא). לכן מרן זצ"ל היה מברך ברכת הריח על הלימוד, למרות שקנה אותו בשביל תה או אוכל, מכל מקום כיון שמריח יכול לברך "הנותן ריח טוב בפירות", ולא חשש לספק בנוסח, כדברי הראשונים הנ"ל, וכמו שמברכים "הנותן לשכוי בינה".

סדר ברכות השחר

ו. עוד מומשיה הגמרא (ברכות ס:), כשמתעורר משינתו ישפשף ידיו בשמיכה, ויברך "פוקח עיניו", כשמתעורר ויושב מברך "מתיר אסורים", כשמתלבש "מלביש ערומים". כשמוקדש מברך "זוקק כפופים", כשמוריד רגליו לארץ מברך "רוקע הארץ על המים", כשהולך מברך "המכין מצעד גבר", כשנועל מנעליו מברך "שעשה לי כל צרכי", כשחוגר חגורה מברך "אזור ישראל בגבורה", כשכוסה ראשו מברך "עוטף ישראל בתפארה".

דין כיסוי ראש

ז. לפי המבואר בכמה ראשונים, מברכים ברכות אלו כסדרן, ומדייק הגר"א (סי' ח סק"ו) שאת כל הברכות לפני "עוטף ישראל בתפארה" בירך ללא כיסוי ראש, ולכן סבר שמעיקר הדין מותר לברך בלי כיפה, ורק מדת חסידות לברך עם כיפה. ושכן משמע

"אשר נתן" או "הנותן"

א. בגמרא ברכות (ס:) מבואר, שמי שקם בבוקר ושומע קול תרנגול, מברך "ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה". וכך הנוסח בגמרא "אשר נתן", ומנהגנו לברך "הנותן" לשכוי בינה, ואין בזה נפקא מינה, וכך מבואר בדברי הרשב"ץ ח"ג (סי' רמז) ועוד לפניו, הרשב"א, הרא"ה (ברכות יא.) והריטב"א (הל' ברכות פ"ו הי"ד), שהנוסחאות הללו אינם לעיכובא, ולא נקרא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. כך מדייק הלחם חמודות (פ"ו אות קיז, פ"ז אות עב).

הנותן ריח טוב בפירות

ב. וכן לגבי פרי שיש בו ריח טוב, שמברך על הריחתו "הנותן ריח טוב בפירות", בגמרא (ברכות מג:) הנוסח אחר, וכן ברי"ף (ברכות לא ע"ב) הרמב"ם (פ"ט מהל' ברכות ה"א) והרא"ש (ברכות פ"ו סי' ו) ועוד ראשונים, הנוסח "אשר נתן ריח טוב בפירות", ומעניין שברב פעלים (ח"ב חזו"ח סי' לה) ובבן איש חי (פר' ואתחנן סט"ו) כתב, שחסידי אנשי מעשה נמנעים מלברך ברכת "הנותן ריח טוב בפירות", בגלל שיש ספק בנוסח הברכה, אם הוא "אשר נתן" או "הנותן", ובהיות שאין חובה להריח, נמנעים מלהריח ולברך.

מיהו החסיד האמיתי

ג. אולם מנהגינו כמו שכתב הארחות חיים (הל' ברכות אות מב) לברך "הנותן ריח טוב בפירות", וכן פסק מרן השלחן ערוך (סי' רטז ס"ב), ומרן זצ"ל (ביב"א ח"א חזו"ח סי' נה על ר"פ ח"ב אות טו, וחי"א חזו"ח סי' יח אות ה, ובהל"ע ח"ב עמ' קע, ובחזו"ע ברכות עמ' שט) תמה על הבן איש חי, איך קרא להם אנשי מעשה, שמפסידים ברכה, והרב מביא את כל הפוסקים הנ"ל שנעלמו מעיני קדשו של הרב פעלים, שאין הבדל אם מברך "אשר נתן" או "הנותן", ואדרבה, האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות (ב"ק ל). מרן זצ"ל היה נוהג בכל שבת לברך על הבשמים, היה הולך ליטול ידיים, והיו בשמים ולימון במטבח, והיה מברך עצי, עשבי, וכן הנותן ריח טוב בפירות (יב"א ח"ט או"ח סי' קח אות קו ס"ד וע"פ). ואחר הסעודה שהיה מסיח דעתו לגמרי, היה קם לעשות מים אחרונים³, ולפני כן היה מברך שוב על הבשמים והלימון, ומשפשף את הלימון שיצא ריח.

¹ מדברי הגאון הרב אהרן בוטבול שליט"א: ברשות מורנו ורבונו הרב שליט"א, יאריך ימים על ממלכתו, ה' יתן לו כוח ואומץ לזכות את הרבים להוציא את הספרים היקרים והחשובים, להמשיך להנהיג את הדור, והקב"ה יתן לו סייעתא דשמיא להנהיג אותנו עד ביאת גואל צדק ואמן.

השבוע חל היום-צייט של חמדות הרבנית מרגלית ע"ה, שהיתה צדקת מיוחדת, כמו שמרן ע"ה גילגל היה לומר עליה: שלי ושלכם - שלה, קחו לדוגמא איזה גדול הדור שתדעו, כמה שומעים בקולו ומקבלים כל מה שיאמר, מאה אלף או מאתיים אלף, אבל מרן ע"ה, כמה אנשים יגידו לך היום, אנונה לא זזים ימין ושמאל מכל פסקיו בכל העולם? שני מיליון או שני מיליון וחצי, לא יאומן כי יסופר! אני הייתי בגוואדולופ - אי נידח באיים הקריביים - ובקהילה שם היה שלט גדול: בית כנסת זה לא זז ימין ושמאל מכל פסקי מרן הראשון לציון זצ"ל. זה הכוח של מרן שלא היה דומה לו בדורות האחרונים. ואני חושב שזכינו שהראשון לציון שליט"א ממשיך את דרכו של מרן זצ"ל, ממש בכל התחומים, הן בהנהגה והן בהלכה.

אין רב בדורות האחרונים כמו מרן זצ"ל, שהתורה שלו כל כך ארוכה, וכל כך הרבה לומדים בתורתו. ברגע אחד נתון, יש לפחות עשרת אלפים או עשרים אלף אנשים שלומדים בתורה שלו. אצלו לא רק ששפתותיו דובבות בקבר, אלא אלו דרגות עצומות, וכל זה בזכות הרבנית, זכותה תגן עלינו, ונתפלל לקב"ה שיקרוב תושעי יהודה. אמן.

בגמרא שבת (ק"ה), אמר רב הונא בריה דרב יהושע "תיתי לי דלא סיגיא ד' אמות בגילוי הראש", דהיינו שהשתבח בכך שלא הולך ד' אמות בגילוי הראש.⁴ ואילו מעיקר הדין היה אסור להיות בגילוי הראש, למה השתבח בכך? משמע שהכיפה היא מדת חסידות. וכן מורה לשון בשלחן ערוך (סימן ב סעיף ו): אסור לילך בקומה זקופה, ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש. אולם במינה הכיסוי ראש מראה למי האדם משתיין, למחנה הדתי כאן בארץ, או ללא דתיים.⁵ (יב"א ח"ט האורח סימן א). ולגבי אזכרת שם ה' וברכות, כתב בשלחן ערוך (סי' צא ס"א), "יש אומרים ש'אסור' להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה. וביביע אומר (ח"ו האורח סי' טו) כתב תשובה ארוכה לגבי בנות רווקות, אם יכולות לברך ולהתפלל בגילוי ראש, והרב מבאר את עיקר דין כיסוי הראש, ומביא להן סמך, ויש לצרף את דעת הגר"א לגביהן, ולכן המנהג פשוט שלא מברכות עם כיסוי ראש. ומה שאמרו (ברכות כד.) שיער באשה ערוה, זהו כשרגילה לכסותה, והיא אשה נשואה שחייבת בכיסוי הראש, שאם לא מכסה עוברת על דת יהודית, אבל על רווקות אין את האיסור הזה."⁶

ברכות השחר שנתחייב בהן

ח. לגבי ברכות השחר, כתב הרמב"ם (פ"ז מהלכות תפלה הלכה ח, ט) שלא מברכים ברכות אלו אלא אם נתחייב בהן, ורק מי ששומע תרגול יברך "הנותן לשכוי בינה", וכן מי שישן ופוקח את עיניו יברך פוקח עיוורים, אבל אם לא ישן לא יברך, ואם לא מתלבש לא יברך "מלביש ערומים", ואם לא ישן לא יברך "המעביר חבלי שינה". אולם המנהג לברך על מנהגו של עולם, ואפילו לא שמע קול תרגול ואפילו לא ישן כל הלילה מברך, כמו שכתבו הגאונים (הובאו בארחות חיים דין מאן ברכות אות ה, וברשב"ץ ח"ב סי' קפו, ובס' המכתם ברכות ס:), הר"ן (פסחים ז:). בשם הרמב"ם, "הראש" (פ"ח דיומא סי' ג) ועוד. ולכן גם הישן יברך "פוקח עיוורים", וכן "המעביר חבלי שינה", ובמקום מנהג לא חיישין לסב"ל.

עניית אמן

ט. רבינו אברהם הגדול בן הרמב"ם (בתשו"ס פג) - נולד לרמב"ם כשהיה בגיל 51, והרמב"ם נפטר בגיל 67 - כתב לחוק את פסק אביו⁷ שלא לברך ברכות השחר רק אם נתחייב בהן. וכתב, שמי ששומע ברכות השחר מאלו הנשואים ערים, או שאר הדברים שלא התחייב בהם ומברך עליהם, אין לענות אחריו אמן. ואף שידע מדברי רבינו האי גאון ורבינו סעדיה גאון לברך, והזכיר שגם המנהג פשוט לברך, אפילו הכי כתב שלא יענה אחריו אמן. נלמד מדבריו, שכל דבר שהפוסקים חולקים ביניהם, לא עונים אמן. ובגמרא (ברכות מז.) אמרו, כל הלענה אמן יתומה יתייתמו בניו, כלומר שימות בקיצור ימים, ובניו יהיו יתומים ח"ו, איזה עוון חמור! ואמנם לגבי ברכות השחר, המנהג מזמין הגאונים הוא לברך, ובמקום מנהג לא חוששים לסב"ל, כמו שכתב התרומות הדשן (סי' לה), וכל שכן שאין לחשוש לענות אמן. אבל יש ללמוד ממנו לגבי הלכות אחרות.

"יראו עינינו"

י. בגמרא ברכות (ד:) אמר רבי יוחנן, איזהו בן העולם הבא, זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית, ואף שאומרים "השכיבנו", זה נחשב כגאולה אריכתא. וכתבו התוס' (שם ד"ה דאמר), ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחר השכיבנו, נראה הואיל ותקנו להו רבנן, הו"ל כגאולה אריכתא. וגם יש באותם פסוקים "ח אוכרות כנגד" ח ברכות של שמונה עשרה. ובמאור ישראל (ברכות ד:) מופלפל איך פסוקים אלו קשורים לגאולה. אמנם בארחות חיים (הל' תפלת ערבית סי' ד, דמ"ג ע"ב) כתב שהרבה מן הגדולים נמנעו לומר ברכה זו, וכן רבינו שמואל לא היה אומרה כל עיקר, וכן הרמב"ם והרא"ה לא היו אומרים ברכה זו, והביא בשם רבי נתן שכתב, שלולי שפשוט המנהג כל כך, היו מבטלים אותה לגמרי. ושכן כתב הר"ש בתשובה, שאסור לאומרה כל עיקר לפי שלא נזכרה בש"ס והוא ברכה לבטלה.

⁴ ואפילו לשהות לא ישהה בלי כיפה כשיעור ארבע אמות, כגון אדם שיושב במכונית, וחם מאוד, והוא רוצה להוציא את כובעו ולנענע בו על ראשו, לא יעשה כך אם נשאר בלי כיפה.

⁵ גם בלא דתיים יש מסורתיים שמכבדים את התורה בכבוד גדול, ויש להם הערכה לחכמים, פעם הייתי בשבת בבית ים, ובבית שבת חזרנו מהשיעור בשעה 11, ולפתע באה מולנו מונית ונעצרה ורץ אלי הנהג ואמר: הרב, תן לי ברכה, שים ידך על ראשי... הייתי המום, אתה נוסע בשבת ואתה רוצה ברכה? ה' יעזור שתחזרו בתשובה שלמה...

⁶ לצערינו, יש כאלו שלא מאמינים בקב"ה, ממשיכי דור ההשכלה, אבל לא כולם מקשה אחת, יש שמכבדים תורה, ורק חנינו אותם למתירנות, והגדיר אותם החזון איש (י"ד סי' ב אות כח) שהם בכלל תינוקות שנשבו לבין הגויים, ויש את אותם שהגדיר הרב ואזנר (ח"ב סי' קעב וח"ט סי' קצח) שהם כופרים ומורידים ולא מעלים, ולכן צריך להזהר עם קבוצת שומרי השבת.

⁷ כמובן שמחזק את התורה של אביו, טבעו של עולם שאדם שיש לו אבא כזה גדול כמו הרמב"ם, הולך בעקבות אביו, מיישב את אביו, ואם עושה אחרת וחולק על אביו, זה משונה ממנהג העולם, רבינו אברהם הלך תמיד אחרי אביו הרמב"ם, ואם היתה לו קושיא היה טורח ליישב, ולא אמר אני אחלוק, אלא הכיר את מקומו וידע מי זה אביו הגדול.

יש חולקים

יא. אך במחזור ויטרי (עמ' עט) כתב, שאומרים יראו עינינו בימות החול, ובשבתות וימים טובים אין אומרים, כי בשבת לא צריך שמירה. אולם בסידור רב סעדיה גאון (הוצאת מ"ק סוף דף קא) מזכיר יראו עינינו גם בתפלות של שבת. ובשלחן ערוך (סי' רלו ס"ב) כתב: אין לספר בין גאולה דערבית לתפלה, ואף הנוהגים לומר "ח פסוקים ויראו עינינו, אין להפסיק בין יראו עינינו לשלשלת מורן אין לומר פסוקים אלו. והנכנסת הגדולה (הגב"ש שם) כתב, שמנהג הספרדים שלא מברכים יראו עינינו בערבית. וכן כתב החיד"א (בשו"ת הנד"מ סי' ו). והטור (סי' רסו) ציין שמנהג העיר טולטולה - שהיתה עיר של חכמים וסופרים - לברך ברכה זו בליל שבת, וסמכו על רס"ג, ואפילו הכי כתב הטור בשם אביו הרא"ש, שלא היה עונה אמן מפני שהיה אומר שהיא ברכה לבטלה.⁸ רואים שאף שהיו גדולים שהורו לומר, הרא"ש לא ענה אמן. וכתב מרן זצ"ל בספרו מאור ישראל (ברכות ד:) כשהיינו בחו"ל והתפללנו בברזיל עם צבור אשכנזים שנהגו לאומרה, לא אמרנו כלל, כמנהג הספרדים כאן ושם. ולא עניתי אמן אלא בהרהור. ע"כ. וסמך על הרא"ש והטור הנ"ל, שצריך להחמיר באמן לבטלה, וזהו אין מנהג קדום לברך, ולכן אף שברכה זו שנויה במחלוקת, שב ואל תעשה.

דעת הגר"ש קלוגר והביאור הלכה

יב. וזה שלא כמו שכתבו כמה אחרונים, שעונים אמן אחר ברכה שמסופק חיובה, וכן כתב הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (אורח סי' נו) על דברי הפרי מגדים (סי' כה אה"א סק"י) שהסתפק אם יענה אמן אחר חבירו המברך על תפלין של ראש "על מצות", שאין עונים אמן אחר ברכה לבטלה, וזו ספק ברכה לבטלה, והעיר עליו שכל שאין ודאות שהברכה לבטלה, אין חשש אמן יתומה. וכן כתב הביאור הלכה (סי' רטו), שכל המברך כדעת איזה דעה שלא הודחה לגמרי מן הפוסקים, אין איסור לענות אמן אחר ברכתו. אולם מדברי הראשונים - רבינו אברהם בן הרמב"ם, הרא"ש והטור - מוכח שלא יענה אמן.

קידוש בבית הכנסת

יג. יש עוד ראייה, מהמנהג לקדש בליל שבת בבית הכנסת, שמבואר בגמרא (פסחים ק:) ובשלחן ערוך (סי' רטו) שיותר טוב שלא לקדש בבית הכנסת, שאין עכשיו אורחים שאוכלים בחדרים הסמוכים לבית הכנסת, ואין קידוש אלא במקום סעודה. אבל יש מקומות שעושים קידוש לזכות את אלה שלא עושים קידוש בביתם, שלכל הפחות ישמעו בבית הכנסת, ויצאו ידי חובה מדאורייתא (ע' חו"ד ח"ב סי' לה). והנה הרשב"ץ (ח"ג סימן רמז) ובנו הרשב"ש (סי' ג) קיימו את המנהג לקדש בבית כנסת בליל שבת, ואפילו הכי כתב בשו"ת יצן ובעוז (סימן קיח) שהרשב"ץ ובנו הרשב"ש עצמם לא היו עונים אמן על קידוש בבית כנסת, שספק אמן יתומה להחמיר, וכן אנו נוהגים. וכתב המגיה, שכן נהגו אחי אביו המחבר הרב צמח - הרב אהרן והרב שמעון ז"ל, שלא היו עונים אמן, וכן אני בנו נוהג כן. מכאן ראייה נוספת שלא עונים אמן אחר ברכה שלדידן אין לברך, ולכן אף שנתנו מקום להמשיך לברך, לא ענו אמן.⁹ לכן להלכה אדם לא יענה אמן על כל ברכה שיש בה ספק.

שיעור בקעמפ

יד. וכן לגבי ברכות קריאת שמע אחר הזמן, שזמן קריאת שמע עד שלש שעות, וברכות קריאת שמע עד ארבע שעות, שזה סוף זמן תפלה לרבי יהודה שנפסקה הלכה כמותו, כמבואר בברכות (כז:), ותפלת שמונה עשרה זמנה עד חצות היום. הייתי השבוע בקעמפ של איזה ישיבה, התפעלתי מאוד מכך שיש להם בחצי הראשון של היום סדר לימוד כמו בישיבה, באיזה ריתחא דאורייתא. וגם לובשים חולצות לבנות וכו' כראוי לבני תורה, ואחר כך אוכלים צהרים והולכים קצת לטייל. היו מאות בחורים, וראש

⁸ הרא"ש היה בגרמניה, ולקחו את רבו מהר"ם מרוטנבורג לבית סוהר, והיו פרעות, והרא"ש פחד וברך לספרד, והיה בטולטולה, ולא אמר להם שלא לברך, אבל לא היה עונה אמן.

⁹ פלא על הגאון רבי שלמה קלוגר והביאור הלכה שלא זכרו מדברי ר"א בן הרמב"ם, ורבי שלמה קלוגר סתר עצמו בזה. לכן צריך ללמוד את כל הפוסקים ולא משנה ברורה לבד. השבוע דיבר אייתי אברך צעיר אחד, ואמר, עולם ההלכה קצת שטחי, אני רוצה יותר לפלפל... חשב שעולם ההלכה זה משנה ברורה וכף החיים. ודיברתי איתו שמרן זצ"ל דעתו שמיד אחרי החתונה ילמדו בכולל של הלכה, ולא יחכה לגיל שלושים, כי צריך ללמוד את ההלכה בצורה הנכונה, בית יוסף, שלחן ערוך ונושאי כלים, באבן העזר ילמדו בית שמואל, חלקת מחוקק, וכן מן אברהם, פתחי תשובה, רבי עקיבא איגר. אפשר ללמוד את ההלכה בצורה שטחית ואפשר ללמוד בעיון. לכן הלימוד הלכה לא ילמד משנ"ב לבד, ואף שהיה גדול הדור ואין מי שמפקפק בגדולות, אבל התורה שלנו "ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים" (איוב א, ט).

תראו לדוגמה את מרן זצ"ל שהקיא את כל התורה בראשונים ואחרונים, מה היינו עושים בלי התורה שלו, יביע אומר, מאור ישראל וכו', הרב סלל לנו דרך ללמוד גם בהיקף. ביום ששי האחרון הביאו לי ספר שכתב ראש כולל באמריקה, ויש לו שם תשובה באיזה ענין באבן העזר, והתחיל את התשובה: כתב ר' משה - זה הגר"ם פיינשטיין זצ"ל - כך וכך, ויש לחקור בדעתו... ככה מתחיל? ביביע אומר חלק ז' יש תשובה ארוכה באותו ענין, והביא מחלוקת ראשונים הרמב"ם והרא"ש, מחלוקת בדעת השלחן ערוך, ועשרות אחרונים, והוא יש לו רק את ר' משה ומפלפל... ומכאן: אלו שיעורים שאמרתם בכולל, מסכנים האברכים שזה השיעורים שאומר להם בכולל... כך לומדים הלכה למעשה? מרן זצ"ל החשיב מאוד את רבי משה פיינשטיין, הוא גמר את הש"ס ארבע מאות פעם והיה אדם גדול, אבל התורה ארוכה מארץ, וצריך ללמוד בית יוסף, שלחן ערוך וכל גדולי האחרונים. כך מגיעים להלכה למעשה.

הישיבה הרב אברהם קוק ביקש ממני שאדבר כמה דברים. וביקשתי רשות לדבר על זמן קריאת שמע בבין הזמנים, ואמר, כבודו חופשי לומר מה שרוצה. ואמרת שלפעמים הבחורים מגיעים לבין הזמנים, והאבא רגיל להתפלל מוקדם, וכועס על הבן: הרי זמן קריאת שמע של המגן אברהם כבר עבר. אבל יסבירו לאבא שאף שדעת המגן אברהם למנות ג' שעות מעמוד השחר, לדעת הגר"א מוונים מהנץ. ויש הבדל גדול, כי בגמרא פסחים (צד). מבואר, שמעלות השחר עד הנץ יש שיעור מהלך ארבעה מילין, ושיעור מיל הוא 18 דקות, ולפי זה עלות השחר הוא שעה וחומש - 72 דקות בשעות זמניות - קודם הנץ (תה"מ ס' קבוקס"א, ש"ע אור"ח ס' תנט ס"ב, יו"ד ס' ס"א, הרמ"א ר"ס רס"א).¹⁰ ולכן אם נמנה ג' שעות של קריאת שמע מהנץ, הישן מרוויח עוד שעה וחומש.

זמן הגר"א

טו. יש הסוברים שצריך להחמיר מדין ספק דאורייתא ולקרוא קריאת שמע לפי זמן המגן אברהם,¹¹ ובזמן הישיבה צריך לשמוע בזה לראשי הישיבה, וכך נוהגים בישיבות לקרוא קריאת שמע לפי זמן המגן אברהם. אבל בבין הזמנים אפשר להקל כזמן הגר"א, שכן מבואר להדיא בסידור רב סעדיה גאון (סוף עמ"י) שמונים מהנץ, ואילו המגן אברהם היה רואה שכן כתב גאון, היה פוסק כמותו. וכמו שכתב מהר"ק (שו"ש צד) הביאו להלכה הרמ"א (תה"מ ס' כה סוף ג) - שאחרון שכתב איזו הלכה ונעלם ממנו דברי ראשון, אחרון אומרים, אילו היה רואה את דברי הראשון לא היה חולק עליו, כי אין כוח לאחרונים לחלוק על ראשון. ועוד שכן משמע קצת בתשובת הרמב"ם (בפיה"מ פ"ג דפסחים, ובש"ת פאר הדור ס' מד), וכמו שדייק בדבריו רבי חיים דרוק (ס' אורות חיים ע"מ ש"ס), וכן דעת השליט גבורים (רפ"ד דברכות אות ד), ומה גם שהגר"א לא האחרון היחיד, וכבר כתבו כן הרמ"ע מפאנו, הלבוש (ס' רגל ס"א וס' רס"א), הגאון רבי זלמן (בש"ע שלו ס' תג"ס ס"ד) לחם חמודות (פ"ד דברכות אות כה) בית יהודה, משכנות יעקב, ישיב משה, חינוך בית יהודה, פני יהושע, מעדני יום טוב (פ"ק דברכות סימן י אות ט), החזון איש (סימן יג אות ג), אגרות משה, המהרש"ם, שאלת שמואל, קצות השלחן, הגרש"ז אויערבאך, ועוד. בפרט שהספך משנה כותב שהגבלת זמן ק"ש לג' שעות זה רק מדרבנן.

אם תעירו ואם תעוררו

טז. לכן במשך הזמן ינהג כסדרי הישיבה, ורק בבין הזמנים יוכל להיות חזונושיני... צריך להרגיע את ההורים ולומר להם, שסוף זמן קריאת שמע כיום זה בשעה 9:20, והוא קם ובשעה 9:15 אומר קריאת שמע, ואחר כך מתפלל. אבל אם קם יותר מאוחר זה לא בסדר, כשמרן זצ"ל היה מעיר אותנו, רק היינו שומעים את הצעדים שלו מתקברים, היינו קופצים מהמיטה, וישתדל האבא להעירו בסבלנות, ואם רואה שבנו קם ומספיק לקרוא קריאת שמע בזמן הגר"א, ידע שיש לו על מה לסמוך.

מעשה רב

יז. בשנת תשי"ט מרן זצ"ל הקים מנין מאוחר במקלט שמתחת לבית, הוא וחכם בן ציון אבא שאול, שהיו לומדים עד שעה מאוחרת. חכם בן ציון היה מתמיד עצום, אני זוכר אותו לפני כששים שנה, איזו התמדה היתה לו. ובשכונת תל ארזה היה מנין פועלים, אבל אם לומדים עד שלש או ארבע לפנות בוקר, איך אפשר לקום בשעה שש, לכן אירגנו מנין מיוחד, והרב סמך על זמן ק"ש של הגר"א.¹²

סוף זמן ברכות קריאת שמע

יח. כאמור סוף זמן ברכות קריאת שמע עד ד' שעות מהנץ, ואף שבשעה הרביעית כבר עבר זמן קריאת שמע, מברך לפניה ולאחריה, וכן כתב הרא"ש (ברכות פ"א ס' י) בשם רב האי גאון, ודייק מדבריו שמכאן ואילך הפסיד הברכות - יוצר אור, אהבת עולם, ויציב ונכון - ואם בירך עובר על לא תשא. וכן כתב הרשב"א (ב"ח שם), ושכן דעת רבינו

יצחק אבן גיאת, וכתב שהתוס' נסתפקו אם לא הפסיד הברכות אפילו כל היום, או שמועד חצות. גם בספר האשכול (ס' ה"ע י) הביא מחכמי צרפת שכתבו שעד חצות יוכל לקרותה בברכותיה. והספך משנה (פ"א מהל' ק"ש ה"ג) כתב בשם רבינו מנחם, שמדברי הרמב"ם נראה שסובר שברכות קריאת שמע זמנו כל היום. אולם אין לנו אלא דברי גאון, שיש לחוש שעובר על לא תעשה. וכן מוכח בסידור רס"ג (עמ"י י), וכן פסק הראב"ב (ברכות ס' קלט). ובשלחן ערוך (ס' נח ס"ו) כתב, שאם עברה שעה רביעית ולא קרא קריאת שמע, קורא בלא ברכותיה כל היום. נמצא שהמברך ברכות קריאת שמע אחר ד' שעות נכנס באיסור שם שמים לבטלה. ואף שהביאור הלכה (ס"ס נח) מיקל במקום אונס לברך עד חצות, לדידן בשום אופן אין להקל בזה נגד מרן.

דעת הבן איש חי

יט. בשו"ת רב פעלים (ח"ב ס' יב) כתב להקל בזה נגד מרן, למרות שכתב בכמה מקומות שקיבלנו הוראות מרן - תראו בהקדמה לילקוט טהרה שהבאנו שכתב כן במקומות רבים, ומאידך הבאנו שחלק על מרן בכ-140 מקומות - בגלל שסמך על הקבלה. אבל יש לנו כלל בידנו, שכתבוהו הרא"ם (בתשובה ס' א), הרדב"ז (ח"א ס' לו, פ) - לפני כחמש מאות שנה - ועוד, שכל דבר שהפשוטים והמקובלים חולקים ביניהם, הלכה כמו הפשוטים. וכן כתבו רבי שלמה לניאדו בשו"ת בית דין של שלמה (סימן יב), מהר"י אלגזי בשלמי ציבור (דף נג ע"א), ברכת יוסף ידיד (ח"א דף קא), ועוד הרבה אחרונים. וגם רבי יוסף חיים עצמו בספרו בן איש חי (פר' ורא אות ה) ובעוד יוסף חי (פרשת ורא אות יז) חזר בו ממה שכתב ברב פעלים, ופסק שאחר שעה רביעית מהיום יקרא קריאת שמע בלי ברכותיה. ולפי זה השומע מי שמברך ברכות קריאת שמע אחר ארבע שעות, שב ואל תעשה עדיף, ולא יענה אמן אחר ברכותיו.

תפלת לחש

כ. עוד דוגמא, אסור להתפלל תפלת שמונה עשרה בקול רם, ולפי הקבלה יש אומרים שאפילו לאזנו לא ישמע, "וקולה לא ישמע" (שמואל א א, ג). ובפירוש דברי הוזהר (פר' וקהל דף רב ע"א) יש מחלוקת אם לא ישמע לאזנו, או שלא ישמע רק לאזני אחרים. ולהלכה מבואר בזוהר (פר' פנחס דף רל ע"ב) שמשמע לאזנו ולא לאזני אחרים.¹³ מה הדין אם עומד ליד מתפלל ושומע אותו מברך "ברוך אתה ה' חונן הדעת", כי יש זקנים שלא שומעים טוב, וממילא אומרים בקול רם¹⁴, האם יענה אמן? במטה אפרים (סימן תקפב ס"ק מג) כתב, שיש להסתפק בזה כיון שאינו מתפלל כתיקון חז"ל, ולכן ירחיק עצמו משם כדי שלא ישמע מחבירו סיום הברכות, ואם מוכרח לעמוד שם לא יענה, רק בראש השנה ויום הכיפורים, שלדעת קצת פוסקים מותר להשמיע קולו בתפלתו.¹⁵ ובשו"ת שבת הלוי (חלק ג ס' טו) כתב, שהדבר פשוט שאין לענות אמן, ואף שכתב הרמב"ם (פ"א מברכות ה"ג), כל השומע אחד מישראל מברך ברכה מכל הברכות חייב לענות אמן, וכן הוא בטור ושלחן ערוך (ס' רטו ס"ב), מכל מקום זהו דוקא בסתם ברכות רגילות, לא כן בתפלת לחש, שאמרו שהוא מקטני אמנה, או מנביאי שקר, כמבואר בגמרא (ברכות כד:) ובשלחן ערוך (ס' קא ס"ב). אולם אם עושה להתלמד לבניו ולבני ביתו מותר להגביה קולו כדי שישמעו וילמדו, ויענו אמן. חכם אחד שחיבר כמה ספרים מחלק, שאם מתפלל בקול ומפריע לאחריה, לא יענה אמן, אבל אם מתפלל בקול ולא מפריע לאחרים, יענה אמן. אבל מאיפה המציא את החילוק הזה, והאמת היא שיענה אמן, כמו שכתב במשמרת שלום (ס' יא אות ב דף כה ע"א), וכן כתב בשו"ת יגל יעקב (ס"ס מב), וכן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ח ח"א ס' י), שגם הוזהר הקדוש יודה בזה, שעכ"פ הברכה עצמה אין בה שום פגם ח"ו, ומ"מ כתב שאם ירצה יכול לקום וללכת משם למקום אחר היכא דאפשר. וכן כתב בספר פרחי אליהו (דף כט, לא).¹⁶

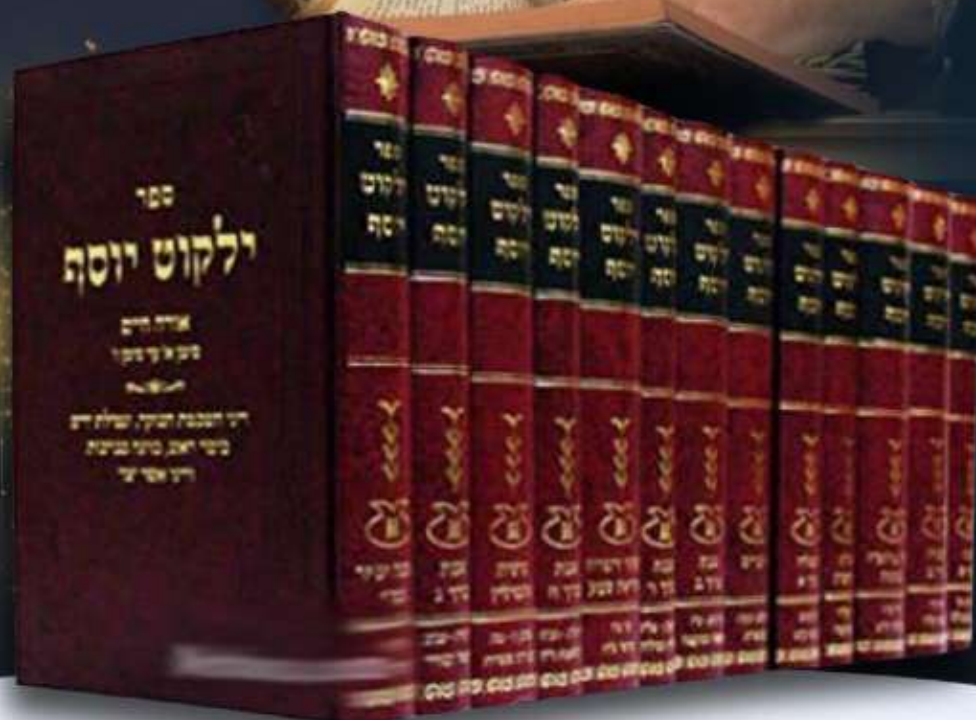
לעשות על מרן מעמד מחאה, מי שמסר את נפשו למען מרן היה חכם שלום, שכל כך אהב את מרן, ואמר לי אז בזעזוע, הפסקים של הרב בסכנה, אוי ואבוי! וב"ה הוא פעל וביטל את זה. **מובן** מרן הדגיש שזה בבין הזמנים, אבל בזמן עצמו צריך להתפלל בישיבה חפלה ישיבתית. לפני 35 שנה היה לי ישיבה בחור חכמולוג, שהיה כל הלילה לומד, ובסדר א' נשאר קצת והולך לישון, ולא התחשב בסדרי הישיבה, והיה מתפלל בבית כנסת סמוך בנץ. אמרתי לו, הרי בש"ע (ס' פט ס"א) כתב שתפלה בנץ היא מצוה מן המובחר, דהיינו מומדת חסידות, אבל לא מעכב, לישמוע על התפלה בישיבה ועל סדרי הישיבה יותר חשוב. מרן זצ"ל היה מגיע עצלנו לישיבה פעם בשבוע, במשך שנים על גבי שנים, וזכינו ללמוד בצלל וגם בישיבה פעמיים את כל הבית יוסף אבן העזר, קידושין, כתובות, אישות, גיטין. ופעם כשמרן הגיע אמרתי לו: אבא, יש בחור שיושב בלילה ולומד, אבל מתפלל בנץ החמה ולא מתפלל איתנו בישיבה. ומרן התחיל ישר ואמר, שמעתי כך וכך, ותדעו לכם שצריך להתפלל בישיבה... ואם אתה ער בנץ, דקה לפני כן תאמר שמע ישראל, אבל מתפלל בישיבה, בשעה שבע או שבע וחצי, כי צריך להקפיד על סדרי הישיבה, ראש ישיבה הוא מרא דאתרא לכל התלמידים בענייני הנהגת הישיבה.¹⁷ כאשר מרן זצ"ל הלך לכל מיני מקומות, כגון חתונות או להבדיל לוויית, והיה ביטול תורה, היה אומר משיעת בעל פה, ומשמיע לאזנו וגם לאזון חבירו, כמה פעמים הייתי לידו והיה אומר משיעות ביטול פה ומזכר וגם אותי.¹⁸ הסטייפלר לא היה שומע טוב, ולכן היה מדבר בקול רם, ממש מגביר את קולו, וכשהציעו לו שידוך את אחות החזון איש, בהתחלה לא רצתה אותו ואמרה, וכי אקח חתן שלא שומע טוב. אמר לה אחיה החזון איש, הוא לא שומע, אבל יבוא יום שכל עם ישראל ישמע אותו. וזה נכון, ספריו קהילות יעקב הם מהספרים החשובים כיום בישיבות.¹⁹ היום לא נוהגים כן, אך כשלמדנו בפורת יוסף ישיבה קטנה, בר"ה וכיפור היו מתפללים עמידה בקול רם, והיו שם חכם שלום והרב בעדני. אינני יודע איך נוהגים כיום, אבל כך נהגו לפני 60 שנה.²⁰ א.ה. בסוף השיעור היה משמע שלכתחילה לא יענה אמן, וחסר ההמשך שאם שמע יענה אמן, כמבואר כאן, ולכתחילה טוב להתרחק ולא לשמוע ברכה כזו כמבואר בילקוי" (ס' קא ס"ב).

¹⁰ לפני עשרים שנה הייתי בצרפת, ובשחרית היה עדיין חושך, והיו מתפללים בעמוד השחר, וזה היה קרוב ל-3 שעות לפני הנץ. והם מתפללים שמונה עשרה שלש שעות קודם הנץ. בפרק עשירי דפסחים מבואר שיש מהלך ד' מילין בין הנץ לעמוד השחר - 72 דקות, והגמרא בשבת (ז:) לא חילקה בין הארץ לצרפת, ומהיכן יצא להם 3 שעות? אמת שתפלה משעלה עמוד השחר יצא, וכמו שכתב בשלחן ערוך (ס' פט ס"א), אך לפני עמוד השחר, רק לרש"י (ברכות ל"ד ה"ה הו"ו) יצא, ולהלכה לא יצא אפילו בדיעבד, וברכותיו לבטלה, וגם הברכות שביקר על התפלה והוציאת קודם זמנם, שזה שעה קודם הנץ, הם ברכה לבטלה. ומרן השיע' לא חילק בין חז"ל לישראל, ולכ"פ יהא ספק ברכות להקל. ב"ה יש הרבה קהילות שהולכים על פי הוראות מרן זצ"ל, ושומעו לנו.¹¹ בחזון עובדיה פסח (עמ"י נט) מבואר לגבי סוף זמן אכילת חמץ שמונים השעות מעמוד השחר, ואף שהאיסור בזה מדרבנן, החמץ יסודו לא תעשה וכתר, ולכן מחמירים, וכמו שכתב החיד"א (חיים שאל ח"ב ס' לה אות ע). אבל קריאת שמע שהיא עשה, קל יותר. וזו גזירת הכתוב שעשה דוחה לא תעשה, אבל באופן כללי עשה קל מלא תעשה, שהרי עבר אדם עד עשה וחזר בתשובה, לא אז משם עד שמוחלים לו. אבל אם עבר על לא תעשה, גם אחר שעשה תשובה, לא נמחל לו מיד, יש עבירות שרק ייסורים מכפרים, ויש עבירות שרק מיתה מכפרת (זמא פו). כי בלא תעשה עובר בקום ועשה, אבל נבלה וטרפה, חילול שבת, אבל בעשה עובר בשב ואל תעשה, לא שמוע שופר, לא שיש סוכה, לא שיש קריאת שמע, ולכן עשה יותר קל.¹² פעם חכם שלום ע"ה דיבר בבניי האומה במעמד "עתה כתבו לכם", ותקף את הבחורים שקמים מאוחר. הוא היה חזק מאוד ביראת שמים, מזהים, כמו חכמי הדור הקודם. חכם יהודה צדקה היה נותן שיחון בכלל שלנו, אל דברים עמוקים, אלא דברים פשוטים, אבל כדורבנות, ומוחזק אותנו ביראת שמים. וחכם שלום אחר שיש בחורים שקמים אחר זמן קריאת שמע של המגן אברהם, ודיבר בחריפות. מרן זצ"ל היה ברכב בדרך לבניי האומה, ושמוע את חכם שלום בשידור ישיר ברדיו. מרן התכוון לדבר על משהו אחר, אבל דיבר על זמן קריאת שמע, ואמר שבין הזמנים אפשר לסמוך על זמן ק"ש של הגר"א, שכן דעת רס"ג, ועוד. וחכם שלום קיבל את האמת ממני שאמרו. כי היה מתבטל למרן ומעריך אותו בלי סוף, ולפני 15 שנה כשרצו

בשורה משמחת לעולם התורה
יצא לאור ילקוט יוסף
למון הראשון לציון פוסק הדור הגאון
רבי יצחק יוסף שליט"א

ברכות חלק ב' סימנים קעז - רד

ניתן להשיג בחנויות הספרים המובחרות: